Skolverket

Kommentar till ämnesplanen i modersmål – samiska som förstaspråk för anpassad utbildning på gymnasial nivå

Om ämnet

Ämnesplanen i modersmål – samiska som förstaspråk utgår från att samiskan har betydelse för både individen och samhället. Att bibehålla och utveckla sitt språk är en mänsklig rättighet för individen. Förtrogenhet med samiskan bidrar till elevernas flerspråkighet och kunskaper i språket kan förbättra elevernas förutsättningar för framgång i skolan.

Ämnesplanerna i de nationella minoritetsspråken lyfter vikten av att skydda och stärka de nationella minoritetsspråken så att de ska fortsätta att vara en levande del av samhället även i framtiden. Ämnesplanerna kan bidra till att bevara, utveckla och revitalisera ett språk som gått förlorat i föräldragenerationen eller ännu tidigare, till följd av den svaga ställning som de nationella minoritetsspråken haft under lång tid. För det nationella minoritetsspråket samiska finns ämnesplaner i samiska som förstaspråk, samiska som andraspråk (nybörjare) och samiska som andraspråk (fortsättning).

Syfte

Ämnets syfte gäller för samtliga nivåer i ämnet och ska genomsyra planeringen och genomförandet av undervisningen. Syftet beskriver de övergripande målsättningar som gäller för det aktuella ämnet. Syftestexten avslutas med tre mål som avgränsar de delar av syftet som ligger till grund för betygskriterierna.

I ämnets syfte framgår att undervisningen ska ge eleverna möjlighet att utveckla sina kunskaper i och om sitt modersmål och dessutom om kulturen och samhället i de områden där modersmålet talas. Den kulturella identiteten hos de elever som läser modersmål är ofta flerdimensionell och präglad av tillhörighet till flera kulturer. Elever kan ha anknytning till en eller flera nationella minoriteter eller minoritetsspråk, och tillhörighet till en nationell minoritet innebär inte automatiskt koppling till ett visst nationellt minoritetsspråk.

I ämnet modersmål – samiska som förstaspråk får eleverna möjlighet att utveckla en flerkulturell identitet på sina egna villkor. Det är betydelsefullt att det är en

identitet som de själva har definierat och har möjlighet att reflektera över. Ett sätt att stärka sin kulturella identitet är att utveckla kunskaper om inte bara språket, utan även om kulturella företeelser och samhällsfenomen i områden där modersmålet talas eller har talats. Fördjupade kunskaper om språk, kulturer och samhällen kan utgöra en kunskapslänk mellan generationer, och ge eleverna större möjlighet att reflektera över sin egen identitet.

Centralt innehåll

Nedan följer kommentarer till det centrala innehållet för de två nivåerna i ämnet modersmål – samiska som förstaspråk. Kommentarerna till det centrala innehållet är utformade för att stödja lärare att tolka ämnesplanens formuleringar. Nivåerna kommenteras var för sig under tre rubriker. I kommentaren till varje punkt förtydligas innehållet där det finns behov av att klargöra begrepp eller formuleringar. Kommentarerna beskriver även i korthet progressionen mellan nivåerna, med fokus på hur innehållet utvecklas snarare än på detaljerade skillnader. Formuleringar som är hämtade direkt från det centrala innehållet är genomgående kursiverade i texten.

Det centrala innehållet i respektive nivå anger vilket obligatoriskt innehåll som ska behandlas i undervisningen. De olika delarna av det centrala innehållet kan med utgångspunkt i vad läraren bedömer mest lämpligt kombineras med varandra för att uppnå syftet med undervisningen för den aktuella elevgruppen.

I det centrala innehållet förekommer uttrycket *till exempel*. De exempel som ges är valda för att ge en anvisning om innehållets svårighetsgrad, omfattning eller avgränsning. Exemplen är inte obligatoriska att behandla i undervisningen, utan kan ersättas av annat likvärdigt innehåll. De exempel som återfinns i denna ämneskommentar har samma syfte som exemplen i ämnesplanen. I det centrala innehållet förekommer också uttrycket *däribland*. Det mer detaljerade innehåll som nämns är då obligatoriskt att behandla i undervisningen.

Begreppen *språkbytesprocessen* och *språkrevitalisering* utvecklas under rubriken *Övriga kommentarer*.

Nivå 1

Muntlig och skriftlig framställning

Det centrala innehåll som behandlar muntlig och skriftlig framställning på nivå 1 är formulerat i tre innehållspunkter.

- *Muntlig framställning med anpassning till syfte, mottagare och sammanhang.*

I undervisningen ska eleverna få träna på och genomföra muntliga framställningar. Genom att eleverna får möjlighet att använda språket i allt fler sammanhang och samtalssituationer vidgar de sitt ordförråd och sin förmåga att variera språket. Målgruppen för en *muntlig framställning* kan vara liten, kanske

några klasskamrater eller några andra elever som talar språket, men den kan också vara en större grupp. Undervisningen ska behandla hur framställningen kan anpassas efter *syfte, mottagare och sammanhang.* Det kan till exempel inbegripa reflektioner om vad målgruppen kan sedan tidigare och hur eleverna kan nå fram till den aktuella gruppen på bästa sätt. Exempel på muntliga framställningar är samtal i olika sammanhang och olika typer av presentationer.

- *Skriftlig framställning av enkla texter med anpassning till syfte, mottagare och sammanhang.*

Undervisningen ska behandla hur man skriver *enkla texter med anpassning till syfte, mottagare och sammanhang.* Den skriftliga framställningen kan till exempel vara enkla berättande och beskrivande texter. Innehållet kan med fördel kombineras med undervisning som behandlar läsning och samtal om skönlitteratur och sakprosa.

- *Strategier för att göra sig förstådd och få fram sitt budskap.*

Undervisningen ska behandla *strategier* som eleverna kan använda för att göra sig förstådda och *få fram sitt budskap,* både i tal och skrift. Strategierna innefattar vad som är typiskt för de typer av muntliga och skriftliga framställningar som behandlas i undervisningen, till exempel vad gäller struktur eller språkliga drag. Eleverna behöver dessa strategier för att göra sig förstådda samt för att kompensera när det är svårt att uttrycka exakt det de vill. De behöver dem också för att kunna anpassa sitt språk till olika typer av framställningar. Det finns olika strategier, till exempel att förklara och använda omformuleringar, synonymer och kroppsspråk.

Skönlitteratur och sakprosa

Det centrala innehåll som behandlar skönlitteratur och sakprosa på nivå 1 är formulerat i två innehållspunkter.

- *Strategier för att läsa och samtala om olika typer av texter.*

Undervisningen ska behandla *strategier för att läsa och samtala om olika typer av texter.* Dessa strategier kan handla om läsrelaterade aktiviteter, både muntliga och skriftliga, som genomförs före, under och efter läsning. Här avses ett gemensamt arbete under lärares ledning som bland annat syftar till att tillvarata elevernas egna resurser, väcka lust och intresse för den aktuella texten samt till att ge förbättrade förutsättningar för eleverna att både förstå textens innehåll och utveckla modersmålet.

- *Läsning av, samtal om och reflektion över texter på samiska, däribland berättelser i skriftlig eller talad form och enkla sakprosatexter. Texternas innehåll, språk och uppbyggnad.*

Undervisningen ska ge eleverna möjlighet att ofta och regelbundet läsa *texter*, även muntligt traderade, för att förstå egna och andras erfarenheter och livsvillkor och på så sätt vidga sina perspektiv, samt för att uppleva skönlitteraturens

estetiska värde. *Berättelser* och *enkla sakprosatexter* är obligatoriskt innehåll, men även andra typer av texter är möjliga att använda i undervisningen. I samband med läsningen ska eleverna få samtala om och reflektera över såväl *texternas innehåll* som deras *språk och uppbyggnad*. På så sätt ska undervisningen som behandlar läsning också ge eleverna förståelse av olika texters struktur samt ha ett språkutvecklande perspektiv. Innehållet kan med fördel kombineras med undervisning som behandlar språk, kultur och samhälle.

Språk, kultur och samhälle

Det centrala innehåll som behandlar språk, kultur och samhälle på nivå 1 är formulerat i tre innehållspunkter.

- *Sveriges nationella minoriteter och nationella minoritetsspråk. Översiktligt om nationella minoriteters fri- och rättigheter enligt språklagen och lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Samernas status som urfolk.*

Sveriges nationella minoriteter är judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Samerna är också ett urfolk. Sveriges nationella minoritetsspråk är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska. Undervisningen ska behandla vilka *Sveriges nationella minoriteter och nationella minoritetsspråk* är. Det kan inbegripa att det finns olika varieteter av språken. Undervisningen ska även behandla, och bidra till elevernas förståelse av, vilka fri- och rättigheter som gäller för de nationella minoriteterna *enligt språklagen och lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk*.

- *Samisk kultur, till exempel traditioner i olika områden.*
- *Estetiska uttryck inom samisk kultur, till exempel inom slöjd, konst och musik.*

Kultur är inte något statiskt utan något som människor skapar genom sina dagliga interaktioner och därmed något som är i ständig omvandling. Innehållspunkterna ger läraren möjlighet att, tillsammans med sina elever, välja vad som ska studeras inom *samisk kultur*. Den enskilda gruppens sammansättning och behov kan med fördel styra detta. Om det finns elever i gruppen som identifierar sig som tillhörande en annan nationell minoritet kan även den minoritetens kultur behandlas i undervisningen.

Nivå 2

Flera av innehållspunkterna i nivå 2 är formulerade på samma sätt som i nivå 1 och kommenteras enbart där. Att de är likalydande innebär att undervisningen ska ge eleverna möjlighet att befästa sina kunskaper genom att de får fortsätta att träna på de olika delarna som framgår i det centrala innehållet. Läraren kan självklart variera det undervisningsmaterial som används i de olika nivåerna. Progressionen mellan nivå 1 och nivå 2 ligger i nivåerna som helhet.

Muntlig och skriftlig framställning

Det centrala innehåll som behandlar muntlig och skriftlig framställning på nivå 2 är formulerat i tre innehållspunkter.

- *Muntlig framställning i och inför grupp med anpassning till syfte, mottagare och sammanhang.*

Innehållspunkten kommenteras på nivå 1 i denna ämneskommentar.

- *Skriftlig framställning med anpassning till syfte, mottagare och sammanhang. Språkliga egenskaper som gör att en text fungerar väl i sitt sammanhang.*

Innehållet i denna punkt är en progression från nivå 1 genom att den skriftliga framställningen inte längre gäller enbart enkla texter. Genom att arbeta med varierande texttyper får eleverna möjlighet att fördjupa sin förståelse av hur texter är uppbyggda. Här betonas att undervisningen ska behandla *språkliga egenskaper som gör att en text fungerar väl i sitt sammanhang.* Det inbegriper ord och uttryck som är karakteristiska för olika texttyper, till exempel återkommande fraser eller typiska formuleringar för texttypen.

- *Strategier för att göra sig förstådd och få fram sitt budskap.*

Innehållspunkten kommenteras på nivå 1 i denna ämneskommentar.

Skönlitteratur och sakprosa

Det centrala innehåll som behandlar sakprosa och skönlitteratur på nivå 2 är formulerat i två innehållspunkter.

- *Strategier för att läsa och samtala om olika typer av texter.*

Innehållspunkten kommenteras på nivå 1 i denna ämneskommentar.

- *Läsning av, samtal om och reflektion över olika typer av texter på samiska, däribland berättelser i skriftlig eller talad form och sakprosatexter. Sånger, dikter och jojk. Texternas syfte, innehåll, språk, stil och uppbyggnad.*

Innehållet i denna punkt är en progression från nivå 1 genom att sakprosatexterna inte längre enbart är enkla samt att *texternas syfte* och stilistiska drag ska behandlas. På nivå 2 tillkommer *sånger, dikter och jojk.*

Språk, kultur och samhälle

Det centrala innehåll som behandlar språk, kultur och samhälle på nivå 2 är formulerat i fem innehållspunkter.

- *Nationella minoriteters fri- och rättigheter enligt språklagen och lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk.*

- *Språkbytesprocessen och dess konsekvenser samt orsaker till behovet av revitalisering av de nationella minoritetsspråken.*

Genom att *språklagen* och *lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk* behandlas får eleverna befästa sina kunskaper om språksituationen i Sverige och om rättigheter som gäller för både individer och grupper.

Undervisningen ska också ge eleverna en förståelse för hur språkbyte kan ske – exempelvis när ett minoritetsspråk ersätts av ett majoritetsspråk – samt vilka sociala, kulturella och individuella konsekvenser detta kan få. Genom undervisning om språkbytesprocessen får eleverna också kunskaper om varför vissa språk riskerar att försvinna, och därmed också varför det finns ett behov av att revitalisera, det vill säga främja och stärka, de nationella minoritetsspråken.

- *Samisk kultur i olika områden, historiskt och i nutid. Jämförelse med egna erfarenheter och kunskaper.*

Innehållet som handlar om *samisk kultur* är en progression från nivå 1 genom att det på nivå 2 ska behandlas även ur ett historiskt perspektiv. Innehållspunkten betonar elevernas *egna erfarenheter och kunskaper*.

- *Estetiska uttryck inom samisk kultur och några samiska kulturutövare.*

På nivå 2 breddas innehållet som handlar om *estetiska uttryck inom samisk kultur* till att omfatta även *några samiska kulturutövare.* Om det finns elever i gruppen som identifierar sig som tillhörande en annan nationell minoritet kan även den minoritetens kultur behandlas i undervisningen.

- *Nedslag i samernas historia.*

Undervisningen ska behandla *nedslag i samernas historia.* Nedslag innebär att man fokuserar på några specifika och betydelsefulla delar av historien, till exempel en särskild tidsperiod eller en viktig samhällelig händelse. Undervisningen kan behandla särskilt sådana händelser som är relevanta för den samiska identiteten, kulturarvet och språkets ställning i Sverige.

Övriga kommentarer

Språkbytesprocess

Begreppet språkbytesprocess beskriver hur ett språk successivt trängs undan och ersätts av ett annat språk både på individnivå och i ett samhälle. Språkbyte sker vanligtvis över flera generationer och kan påverkas av många faktorer – såsom politiska beslut, assimilation, bristande stöd från samhället, eller en önskan att anpassa sig till majoritetsspråket för att få bättre utbildnings- och arbetsmöjligheter. Första steget kan vara att språket inte längre används i offentliga sammanhang utan enbart med familj och släkt. När språkbytet fortskridit under flera generationer används språket allt mindre av allt färre och till sist förs språket inte längre vidare till barnen.

Språkbyte är inte bara en språklig förändring, utan även en kulturell och identitetsmässig process som kan få långtgående konsekvenser för individers och gruppers känsla av tillhörighet, kulturarv och rättigheter. Att förstå denna process

är centralt för att kunna diskutera behovet av revitalisering – alltså arbetet med att bevara och stärka språk som riskerar att försvinna.

Språkrevitalisering

Språkrevitalisering handlar om att stärka och bevara ett språk vars användning minskar eller som redan har förlorat många av sina användare. Det är ett medvetet arbete för att motverka effekterna av språkbyte.

Språkrevitalisering kan ske på flera sätt – till exempel genom att införa språkundervisning i skolor, erbjuda språkkurser för vuxna, producera media och litteratur på språket, eller skapa möjligheter att använda språket i vardagslivet, inom familjen och i offentliga sammanhang. Det handlar också om att öka språkets status i samhället, så att det blir något människor känner stolthet över och vågar använda.

Att arbeta med språkrevitalisering är inte bara en språklig insats, utan också ett sätt att skapa upprättelse, stärka kulturell mångfald och ge framtida generationer möjlighet att återta ett språkligt och kulturellt arv.